

УДК 94 (477.63) «1917»

В. Я. Яценко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**III УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ
КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ ВОСЕНИ 1917 р.**

Розглянуто та проаналізовано ставлення Катеринославської міської думи восени 1917 р. до III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів.

Ключові слова: Катеринослав, міська дума, гласні, Центральна Рада, Українські Установчі збори, III Універсал.

В. Я. Яценко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**III УНИВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ
И ЕГО ОТОБРАЖЕНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГОРОДСКОЙ ДУМЫ ОСЕНЬЮ 1917 г.**

Рассмотрено и проанализировано отношение Екатеринославской городской думы осенью 1917 г. к III Универсалу Центральной Рады и Украинскому Учредительному собранию.

Ключевые слова: Екатеринослав, городская дума, гласные, Центральная Рада, Украинское Учредительное собрание, III Универсал.

V. Y. Yatsenko

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

**THE III UNIVERSAL OF THE CENTRAL RADA
AND ITS REFLECTION ON THE EKATERINOSLAV MUNICIPAL
DUMA ACTIVITY IN AUTUMN 1917**

The issue of the III Universal of the Central Rada and the Ukrainian Constituent Assembly was actively discussed at the Ekaterinoslav Municipal Duma session on November 18, 1917. Consideration of this issue is the purpose of the article. The issue has not yet become the subject of a detailed study; this fact confirms the status of its scientific study.

The sixteen representatives of the different parties gave speeches during the discussion. For different reasons the absolute majority of the Socialist and Jewish speakers along with Ukrainian speakers supported the Central Rada, its III Universal and the Ukrainian Constituent Assembly. Bolshevik speakers did not accept the Central Rada authority. According to their opinion, the issue about Ukrainian governance had to be resolved by the Ukrainian Constituent

Assembly or by the Congress of Soviets. The Ukrainian Constituent Assembly, in their view, had to set the authority in the form of Soviets of Workers', Soldiers' and Peasants' Deputies. Cadets were the only ones, who openly acted oppose the III Universal and the Ukrainian Constituent Assembly. Defending the territorial integrity of the Russian State, cadets considered that only the All-Russian Constituent Assembly has a right to make changes in the state status of Ukraine.

The resolution, which was offered by Socialist Revolutionary Party, was adopted with the absolute majority of votes. A position, which was taken by the Municipal Duma, can be explained by the overall political situation, which was set in the country at the beginning of November, 1917 (the overthrow of the Provisional Government, the Bolsheviks' rise to power in Petrograd). At that time, the Central Rada was the most acceptable alternative for the majority of Ekaterinoslav party-political forces.

Keywords: Ekaterinoslav, the Municipal Duma, the members of the City Duma, the Central Rada, the Ukrainian Constituent Assembly, the III Universal.

Проголошення III Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки стало переломною межею в українському державотворчому процесі Наддніпрянщини в 1917 р. Ця подія юридично оформила перехід влади в Україні до Центральної Ради та її уряду. Належним чином на це відреагували й органи місцевого самоврядування в регіонах. Не лишилася осторонь й Катеринославська міська дума. Її рішення з цього питання є достатньо показовим, оскільки у більшості гласних думи ставлення до «українського питання» було досить неоднозначним. Підтвердженням цього був і розгляд 12 і 14 жовтня 1917 р. міською думою Катеринослава питання про включення Катеринославської губернії до складу України. 18 листопада 1917 р. дума розглянула питання про III Універсал та Українські Установчі збори. Вивчення даної теми дозволяє на регіональному рівні краще зрозуміти процеси національного державотворення на Наддніпрянщині у 1917 – 1920 рр. та роль і місце, які при цьому відігравали органи місцевого самоврядування, серед яких і Катеринославська міська дума. Власне, це й обумовлює актуальність звернення до означеної теми.

Спонукає до цього й стан її наукового вивчення. Спеціальних досліджень із цієї теми немає. Є лише фрагментарне, як правило, висвітлення окремих її сюжетів у деяких публікаціях. Перші відомості про засідання Катеринославської міської думи 18 листопада 1917 р. містяться у спогадах безпосередніх учасників подій, серед яких були й гласні думи. Про цю подію згадується у збірнику спогадів та статей 1927 р. «Борьба за Советы на Екатеринославщине». І. К. Амосов («Октябрьские дни на Екатеринославщине») стверджував, що в листопаді 1917 р. міська дума і рада робітничих і солдатських депутатів

(прийняттям поправки українців) визнали владу Центральної Ради. У міській думі в численних деклараціях усі партії, окрім більшовиків, почали виступати проти влади Ради народних комісарів як загарбників влади і вітати Всеросійські і Українські Установчі збори, закликаючи боротися за їх скликання [3, с. 113].

В. К. Аверін («Корниловичина и Октябрь») теж згадував про засідання думи 18 листопада 1917 р. (у книзі помилково названа дата 18 грудня), перш за все, у зв'язку з позачерговою заявою С. С. Анісімова з приводу декрету Раднаркому про мир та переговорами більшовиків про сепаратний мир. Також автор повідомляє, що на цьому засіданні міська дума ухвалила резолюцію про визнання Універсалу Української республіки, визнання за українським народом не тільки права національного самовизначення, але й персональної автономії [3, с. 144–145].

Коротко про це засідання думи повідомляв у спогадах І. П. Мазепа, у той час гласний думи. Він свідчив, що на цьому засіданні всі думські фракції, не виключаючи й кадетів, обговорюючи питання виборів до Українських Установчих зборів, одностайно висловилися за участь у виборах. Також дума ухвалила постанову про свою офіційну участь у маніфестації, яка планувалася наступного дня з нагоди оголошення Центральною Радою III Універсалу [7, с. 59].

В. Я. Борщевський у своїх монографіях початку 60-х рр. XX ст., ведучи мову про засідання думи 18 листопада 1917 р., цитував виступи гласних Д. І. Шморгонера, С. С. Анісімова та інших, які вітали та всіляко підтримували Центральну Раду і її установчі збори. У відповідь більшовик В. А. Валявко заявив, що Центральна Рада загине, як загине вся контрреволюція. Також науковець наводить основні положення резолюції, яку більшовицька фракція запропонувала на засіданні думи 18 листопада, де йшлося про перехід влади в Україні до рад та скликання для цього з'їзду рад [1, с. 52, 63; 2, с. 127, 129].

Про цю резолюцію говориться і в нарисі історії Дніпропетровської обласної партійної організації (1979 р.). Також у цьому виданні наведені окремі положення із виступу більшовика В. А. Валявка на засіданні думи 18 листопада [8, с. 171]. Значно докладніше про цей виступ гласного більшовика говориться в присвяченій йому книзі. Також у ній зазначено, що 18 листопада міська дума обговорила питання про ставлення до Центральної Ради і вибори до Українських Установчих зборів. Проти більшовиків на платформі підтримки Центральної Ради та її III Універсалу об'єдналися кадети, українські і російські соціал-демократи та есери [4, с. 66–67]. Є й новітні дослідження з названої теми, серед них – присвячені «українському питанню» в діяльності гласних-кадетів у Катеринославській міській думі восени 1917 р. [9, с. 159–160].

Названі наукові та науково-популярні видання лише фрагментарно, не повно висвітлюють поставлене питання. Мета ж даної статті комплексно, ґрунтовно розкрити та проаналізувати ставлення міської думи Катеринослава до III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів.

Найінформативнішим та найціннішим джерелом з даної теми є «Журнал засідань Катеринославської міської думи» за серпень – грудень 1917 р., який зберігається в Державному архіві Дніпропетровської області [5].

Події, що передували означеному питанню, достатньо відомі. 7 (20) листопада 1917 р. Центральна Рада III Універсалом юридично закріпила факт, який відбувся, а саме перехід влади в Україні до неї та її уряду – Генерального Секретаріату. Проголошувалася Українська Народна Республіка як автономна у складі федеративної Росії. Російська республіка повинна була перетворитися на федерацію «рівних і вільних народів» за участю України. До складу УНР увійшли дев'ять українських губерній. Універсалом скасовувалася приватна власність на поміщицькі, удільні, церковні землі. Планувалося створити земельні комітети, що мали порядкувати землею до скликання Українських Установчих зборів. Встановлювався 8-годинний робочий день і державний контроль над виробництвом. Говорилося про наміри скорішого припинення війни. Гарантувалися демократичні свободи: друку, слова, віросповідання, зборів, союзів, страйків, недоторканності особи. Скасовувалася смертна кара, політичним в'язням обіцялася амністія, говорилося про реформу судової системи. Оголошувалася реформа місцевого самоврядування. народам, які проживали в Україні, надавалося право національно-персональної автономії. На 9 січня 1918 р. були призначені вибори до Українських Установчих зборів, скликання яких планувалося 22 січня 1918 р. Беззаперечно, III Універсал став визначною подією в історії українського державотворення новітнього періоду.

Своє ставлення до цієї події визначили й органи місцевого самоврядування та партійно-політичні сили в регіонах, також і в Катеринославській губернії. Як вже вказувалося, 18 листопада 1917 р. це зробила міська дума Катеринослава. На засіданні, яке відбулося в цей день, були присутні 64 гласних. Головував есер Ю. В. Ченикаєв. Відкрилося засідання о 21 годині із запізненням на годину через відсутність кворуму. Головуючий, після вибачення за це запізнення, оголосив, що на порядку денному питання надзвичайної важливості – відношення думи до Універсалу та вибори до Українських Установчих зборів. Але спочатку більше двох годин розглядали низку питань (вибори одного мирового судді, оголошення двох телеграм Окружній комісії по виборах до Установчих зборів від Генерального Секрета-

ріату, позачергова заява гласного С. С. Анісімова з приводу початку переговорів радянського уряду Росії з Німеччиною про укладення сепаратного миру, заява фракції есерів про розгін більшовиками у Москві міської думи та ін.) [5, арк. 347–351].

І нарешті після невеликої перерви о 12 годині ночі головуєчий відновив засідання. Почалося обговорення заяви фракції есерів про відношення до Українських Установчих зборів та до Центральної Ради. Фактично обговорювали її III Універсал. Виступили 16 доповідачів від різних фракцій, що свідчить про підвищений інтерес гласних до цього питання. Від українців виступили І. М. Труба (список № 15), Ф. Є. Дубовий, І. П. Мазепа (УСДРП), М. М. Федоров (УПСР), від поміркованих соціалістів – С. І. Зандер (меншовик), А. М. Фушман (Бунд), М. Х. Ломовський, А. Л. Епельбаум (ОЕСРП), С. С. Анісімов (Трудова народно-соціалістична партія), М. Арієв (Поалей-Ціон), від більшовиків – С. І. Гопнер, В. А. Валявко, від кадетів – В. Й. Снежинський, від блоку єврейських національних партій (список № 17) – Д. І. Шморгонер, Й. Л. Корін. Від списку № 13 («Ділова група й приход церков») – М. Ю. Ворожейкін.

Відкрив обговорення І. М. Труба, який цього разу виголосив свою промову російською мовою. Доповідач заявив, що українці федералісти, але у них немає прагнення до сепаратизму, оскільки побоюються німецької неволі, і для них немає кращого родича, ніж російська нація. Усе це словом і ділом проводить Центральна Рада. Але українці хочуть, щоб федеративна організація була захищена від централізму. З російським слов'янством українці хочуть бути рівними товаришами і йти до кінця разом як брати. Український діяч закликав присутніх дати собі Аннібалову клятву бути рівними товаришами, у яких одна воля, одна любов до єдиної Росії, частину якої складає федеративна, вільна Україна. І. М. Труба заявив, що українці вітають резолюцію, запропоновану есерами, приєднуються до неї й будуть за неї голосувати. Одночасно він виголосив резолюцію, в якій українці вносили свої пропозиції та доповнення. Текст резолюції, на жаль, у документі не наводиться [5, арк. 351 зв. – 352].

Наступний доповідач від більшовиків С. І. Гопнер відразу зазначила, що саме їхня партія найбільш прислужилася справі України. На підтвердження цього вона навела зроблену у свій час заяву І. М. Труби, а також той факт, що Рада народних комісарів задовольнила вимогу Українського військово-революційного штабу в Петрограді повернути з Ермітажу та інших музеїв витвори мистецтва, відібрані ще з часів Катерини II в українського народу за його прагнення до свободи. Щодо Центральної Ради доповідачка заявила, що вони не змішують її з питанням про Україну взагалі. Питання про владу може бути вирішене або Установчими зборами в Україні, або з'їздом

рад. Ставлення до Українських Установчих зборів було таким же, як і до Всеросійських Установчих зборів. Обидва ці форуми повинні взяти на себе організацію влади – влади рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. З такою платформою більшовики йдуть на ці вибори, а міську думу просять взяти участь у скликанні Українських Установчих зборів [6, арк. 352–352 зв.].

Доповідач від меншовиків та Бунду А. М. Фушман почав із заперечення того, що начебто одна партія може про себе сказати, що вона звільнила Україну. Це зробила Російська революція. На оголошення ІІІ Універсалу меншовики та бундівці дивилися як на факт, що відбувся. Проголошення України республікою викликано політичною кон'юктурою, що склалася в країні завдяки більшовицькому виступові та відсутності центральної влади.

За таких умов фактичне проголошення України республікою могло врятувати її та сприяти порятунку Росії від анархії, що їй загрожувала. Тому меншовики та бундівці будуть вітати цей акт остільки, оскільки УНР буде прагнути до зміцнення завоювань революції як на місцевому, так і на всеросійському рівні. Українська демократія та український народ тісно пов'язані з Росією. Доля українського народу не є самостійною від долі Росії, а він є частиною народів Росії. Їхню долю вирішать Всеросійські Установчі збори, а долю українського народу – Українські Установчі збори. Останні свої рішення передадуть до Всеросійських Установчих зборів, де вся російська демократія буде рахуватися з інтересами українського народу і вирішить наскільки його вимоги співпадають з вимогами всіх народів, які населяють Росію. Тільки Всеросійські Установчі збори, які відбудуться вчасно, є єдиним засобом врятувати Росію та революцію, вивести країну з тяжкого стану. Порятунком усіх пригноблених національностей та їх звільнення теж залежить виключно від Установчих зборів. Питання ж про Катеринославську губернію, входження якої до складу території України є сумнівним, повинно вирішитися шляхом плебісциту [5, арк. 352 зв. – 353].

Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія в особі її представника М. Х. Ломовського вітала проголошення ІІІ Універсалу. Доповідач заявив, що проголошення національної автономії в Україні дасть можливість усім національним меншинам, які там проживають, цілком самостійно розвивати своє національне життя. Визнання ж приналежності Катеринославської губернії до України не потребує плебісциту. Населення закликалося до активної участі в Установчих зборах в Україні. Але останні розумілися як орган, який вирішуватиме питання, які безпосередньо стосуються національностей, що населяють Україну. Питання ж загальнодержавні належатимуть розглядові Всеросійських Установчих зборів [5, арк. 353–353 зв.].

Особливою, і цілком очікувано, виявилася позиція фракції кадетів. Її доповідач В. Й. Снежинський відразу звернув увагу присутніх на різне розуміння Українських Установчих зборів гласними І. М. Трубою та А. М. Фушманом. На думку представника кадетів це зовсім різні Установчі збори і відмінним було ставлення фракції до них. Запропоновані І. М. Трубою Установчі збори як самостійний та повновладний орган каде́тами не могли бути визнані. Докладно доповідач зупинився на недемократизмі позиції більшовиків та українців, що виявилось в їх прагненні облагодіяти народні маси проти їх волі і дивитися на них, як на темну масу, яку необхідно вести за собою. Таку позицію В. Й. Снежинський визначив якобінством.

Кадети, як прибічники федеративного устрою, вважали необхідним, щоб Всеросійські Установчі збори спершу встановили права всіх національностей, визначивши також межі повноважень національних Установчих зборів, а не навпаки, бо інакше настане безлад. У запропонованій каде́тами резолюції говорилося, що їхня партія завжди відстоювала права народів Росії на самовизначення та завжди співчувала національним прагненням українського народу. Але вважає своїм обов'язком тільки за Всеросійськими Установчими зборами, як за повновладним господарем землі руської, визнати право встановити основну форму державного устрою Російської республіки.

Кадети визнавали, що державна розруха давала Центральній Раді підстави здійснити необхідні заходи до встановлення в Україні громадянського порядку та спокою. Віталися й спроби Центральної Ради створення всеросійської центральної влади. Одночасно партія вважала, що ця розруха не давала Центральній Раді ніяких прав передбачити, тим більше перехопити повноваження Всеросійських Установчих зборів і до їх скликання III Універсалом встановлювати політичний та соціальний устрій України. Тому партія кадетів негативно ставиться до III Універсалу Центральної Ради [5, арк. 354–355 зв.].

Наступна доповідь від українських соціал-демократів Ф. Є. Дубовим виголошена українською мовою. Текст її, на жаль, у протоколах засідання думи не наведений [5, арк. 355 зв.].

Єврейська фракція (список № 17) цілком приєдналася до резолюції есерів з даного питання. Її доповідач Д. І. Шморгонер вітав III Універсал і висловив глибоку віру у те, що Українська республіка стане доцентровою силою, яка протидіятиме політиці катаклізму, породженої більшовиками. В Універсалі доповідач бачив важливий для нього факт: нероздільність російської федерації. Українську республіку Д. І. Шморгонер вітав як певний початок, що разом з національним началом спонукатиме до державності. Дума повинна політично підкріпити Центральну Раду в її бажанні врятувати Росію, яка гине. Також це буде засудженням неправильної тактики більшовиків. Вибори

ж в Українські Установчі збори повинні відбутися [5, арк. 355 зв. – 356 зв.].

Представник ОЄСРП А. Л. Епельбаум вітав III Універсал і висловив глибоку впевненість у тому, що Українські Установчі збори зможуть вивести країну, як Україну, так і інші частини Росії, з того тяжкого стану, в якому вони перебувають. А. Л. Епельбаум заявив, що український народ прагне забезпечити себе від анархії, про що чітко сказано Центральною Радою. Українські ж Установчі збори відбудуться й будуть зміцнені актом проголошення демократичної республіки, а це, у свою чергу, зміцнює позиції Всеросійських Установчих зборів [5, арк. 356 зв. – 357].

Як заявив доповідач від сіоністів (список № 17) Й. Л. Корін, їм не було потреби визнавати III Універсал, оскільки вони це зробили в повному обсязі ще раніше. Він, відповідно до позиції есерів та І. М. Труби, визнав, що Росія може будуватися тільки на федеративних началах. Українські Установчі збори є попередником інших Установчих зборів. Доповідач визнавав єдність як Російської республіки і Всеросійських Установчих зборів, так і Української республіки і Українських Установчих зборів. III Універсал також особливо вітався тому, що проголошував національно-персональну автономію [5, арк. 367].

Гласний-меншовик С. І. Зандер відразу піддав критиці кадета В. Й. Снежинського за своєрідний патент на демократизм, який начебто взяла його партія по відношенню до прагнення окремих націй на відділення. Український же народ і Центральна Рада зараз йдуть шляхом прагнення до згуртування. Тенденції, які роз'єднували, послабили й будуть ще слабнути, оскільки нація відчуває, що ніяка централізована, антидемократична держава її існуванню загрожувати не буде.

Самі ж меншовики, хоч і не є прибічниками федералізму, бо як представники пролетаріату завжди були за об'єднавчі тенденції, за єднання робітників, визнавали Центральну Раду й Українські Установчі збори, обрані волею всього українського народу. Доповідач-меншовик вважав, що партія робітничого класу в Установчих зборах зможе протиставити волю свого класу, якому потрібно тісне єднання всіх частин Росії, і тим самим завадити тенденціям дрібнобуржуазного сепаратизму. Чим ширшим буде масштаб Російської революції й перебудова на демократичних засадах всієї Російської держави, тим менше буде сепаратизм. Якщо Російська держава здійснить всі завдання, які висунула революція, тоді ні в кого, і в українців теж, не виникне питання про сепаратизм, оскільки він стане непотрібним [5, арк. 357–358].

Позицію Поалей-Ціон висловив її представник М. Арієв. Партія вважала, що Всеросійські Установчі збори повинні працювати разом

з Установчими зборами інших народів. Усюди будуть створюватися окремі федеративні держави, які тільки потім зможуть домовитися. Зрозуміло, що питання, які відійдуть до компетенції Всеросійських Установчих зборів, будуть вилучені з відання окремих Установчих зборів. М. Арієв також критикував кадета В. Й. Снежинського за його розуміння федерації та демократизму [5, арк. 358 – 358 зв.].

С. С. Анісімов, як представник Трудової народно-соціалістичної партії, до оцінки українського руху підійшов як патріот і людина, небайдужа до майбутнього Росії. Для нього український рух був одним з тих національних рухів, які вели Росію до спасіння. Українські Установчі збори доповідач розглядав з точки зору політичного становища, в якому тоді перебували, та з точки зору інтересів трудящих. С. С. Анісімов вітав Українські Установчі збори як один з органів, який створюватиме єдину Російську республіку. Особливо він вітав оголошення Української республіки як частини єдиної Російської республіки і те, що Центральна Рада постає як орган, який прагне відтворити єдину владу на просторах всієї Російської держави.

Окремо С. С. Анісімов вітав виступ І. М. Труби, промова якого вперше за весь час його виступів у думі в серці російського патріота і великороса відгукнулася як братерська. С. С. Анісімов вітав І. М. Трубу як українського патріота і як російського патріота. Вітав і фракцію, від імені якої той говорив. На закінчення С. С. Анісімов проголосив: «Хай живуть Українські Установчі збори! Хай живе єдина Російська республіка!» [5, арк. 368 зв. – 359 зв.].

Історичним і таким, що буде мати колосальне значення для подальшого устрою Катеринославщини, назвав це засідання представник УСДРП І. П. Мазепа. Він з радістю констатував факт майже повної однастайності гласних у розгляді означеного українського питання. Очікуваною для нього була позиція представника партії народної свободи. Полемізуючи з В. Й. Снежинським, український соціал-демократ показав протиріччя в розумінні кадедами українського питання, відмінності в його сприйнятті в теоретичній та практичній площині. Заперечив І. П. Мазепа й А. М. Фушману щодо його заяви про плебісцит для Катеринославської губернії. Принцип плебісциту в даному випадку доповідач вважав неприйнятним. На переконання українських соціал-демократів автономний устрій України і федеративний устрій Росії корисні в інтересах розвитку продуктивних сил. Останній принцип для УСДРП був визначальним для вироблення програми і з національного питання також [5, арк. 359 зв. – 361].

М. Ю. Ворожейкін (список № 13) у короткому виступі до розгляду означеного питання підійшов у цілком практичній площині. В Україні скликаються Установчі збори. Немає сумнівів, що в Катеринославській губернії вибори до них відбудуться. Якщо так, то для

тих, хто мислить себе перш за все росіянином, державником, великоросом, є очевидним, що треба обирати всіх, хто однаково мислить, і згуртовувати їх разом, щоб таким чином до Українських Установчих зборів провести якомога більше кандидатів. Дума ж повинна доручити Окружній комісії допомогти в організації цих виборів [5, арк. 361].

По заяві фракції більшовиків було надано слово ще одному її представникові. Виступив В. А. Валявко. Він заявив, що резолюція, запропонована фракцією есерів, є спробою дотиснути радянський уряд створенням коаліції. На центральному рівні (Рада народних комісарів) це не вдалося, тепер це роблять в Україні. Центральна Рада є такою коаліцією, з тими ж кадетами, тільки «не російськими, не кацапськими, а хохлацькими». Більшовики на таку коаліцію, на такий обман не підуть і будуть викривати дії Ради. Запропоновану есерами резолюцію більшість думи підтримує тому, що влада в Україні ставить собі за мету боротися з більшовицьким урядом. Якщо владу в Україні отримає Центральна Рада, то робітники і селяни тут втратять завоювання революції.

Як зазначив В. А. Валявко, цей український національно-буржуазний рух спрямований проти робітників Петрограда і прагне їх придушити, також і відмовою давати хліб на північ, до російських губерній. Уся ця справа приховується красивою національною ширмою. Саме тому більшість гласних думи охоче підтримує резолюцію есерів. Більшовики ж будуть викривати Центральну Раду і боротися з нею, і її спіткає доля Тимчасового уряду. Українських соціал-демократів гласний-більшовик закликав до рішучих спільних дій [5, арк. 361 – 361 зв.].

Останній доповідач український есер М. М. Федоров відразу закинув С. І. Гопнер щодо її заяви проти коаліційної влади, зразком якої є Центральна Рада. В останній, як заявив доповідач, з 792 членів тільки 20 є представниками буржуазії, а інші є соціалістами від більшовиків до народних соціалістів включно. С. І. Гопнер проти такої однорідної соціалістичної влади, а українські діячі проти організації влади, яку встановлюють більшовики. Українські діячі, як зазначив М. М. Федоров, теж вважають, що влада повинна належати радам, а Центральна Рада в її нинішньому складі є представництвом селян і солдат. Більшовики ж своїм невизнанням Центральної Ради борються проти скликання Установчих зборів і вносять елементи розладу в існуючу в Україні владу. Оскільки ж Російської держави, яка розпалася на окремі частини, як такої немає, то створити центральний уряд можна тільки шляхом коаліції федеративних урядів [5, арк. 361 зв. – 362].

По закінченню виступів почалося голосування резолюцій. Резолюція бундівців, в якій міська дума Катеринослава вітала III Уні-

версал, як акт, що визначив шляхи національного самовизначення України і національних меншин, що її населяли, та висловлювала-ся за участь Катеринославської губернії у виборах до Українських Установчих зборів, дістала 6 голосів «за», 13 «проти», 17 таких, що утрималися [5, арк. 362]. Тим самим ця резолюція була відхилена. М. Ю. Ворожейкін заявив, що приєднується до резолюції Бунду.

Перевагу над усіма дістала резолюція есерів. У її першому пункті визнавалося, що всі народи Російської республіки повинні мати право на самовизначення і влаштовувати свої долі так, як цього вимагає історичний розвиток нації та її здібності, виявлені в процесі розвитку її творчі сили. Визнавалося, що Російська республіка, являючи собою єдине й міцне ціле, повинна в той же час у державному устрої складатися з окремих самоврядних національностей та областей. Тобто визналася в цілях всебічного розвитку та виявлення творчих сил нації та окремих відособлених економічно та історично областей необхідність федеративного устрою Російської республіки. Міська дума визнавала, що Україна та її народ має право на самоврядування в цій федерації.

У другому пункті резолюції вважалося, що проголошення Центральною Радою Універсалу про республіканський устрій в Україні викликано винятковим моментом загальної державної розрухи та відсутності єдиної влади, здатної поєднати всі народи та довести країну до Установчих зборів. Міська дума визнавала, що Центральна Рада у важкий момент, коли батьківщині загрожує небезпека політичного, соціального та економічного розпаду, мала всі права для порятунку України від анархії, а саме оголосити республіканський спосіб правління і покласти тимчасове управління справами республіки на Генеральний Секретаріат. Разом з тим, говорилося в третьому пункті резолюції, міська дума вважала, що точне окреслення кордонів України та встановлення їх між Українською та Російською республіками повинні бути вироблені Установчими зборами Всеросійськими та Українськими, обраними на основі загального, прямого, рівного й таємного голосування. Питання ж про спірні області потрібно вирішити шляхом плебісциту відповідних місцевостей.

У четвертому пункті визнавалось справедливим і таким, що цілком відповідав прагненням трудового народу, оголошення в Універсалі соціальних прав національностей та трудових груп. Міська дума вважала, що санкціонування цих прав і точне встановлення їх розмірів повинно належати тільки разом Всеросійським та Українським Установчим зборам.

У п'ятому пункті віталось проголошення Універсалом принципу широкого самоврядування із наданням права персональної автономії національностям і визнавалося, що цей принцип повинен бути застосо-

ваний в залежності від характерних особливостей кожної нації і місцевості. Миська дума вважала і буде наполягати як перед Всеросійськими, так і перед Українськими Установчими зборами про проведення найширшої національно-персональної автономії [5, арк. 362 – 362 зв.].

Після оголошення резолюції есерів фракція УСДРП і І. М. Труба свої резолюції відкликали. Резолюція есерів прийнята більшістю 38 проти 4, при 8, що утрималися. В. Й. Снежинський заявив, що фракція кадетів утрималася тому, що вказані в резолюції заперечення проти Українських Установчих зборів мали характер не принциповий, а діловий. Резолюція більшовиків, яка голосувалася останньою, більшістю 39 проти 9 і 5, що утрималися, була відхилена [5, арк. 363]. У цій резолюції вказувалося, що влада в Україні, як і в Росії в цілому, повинна належати радам робітничих, солдатських та селянських депутатів і що, перш за все, необхідно скликати з'їзд рад в Україні [6, 24 нояб. 1917, № 145].

На завершення головуєчий заявив, що наступного дня призначена загальнонародна українська маніфестація з приводу проголошення Української Народної Республіки. Миська дума, ухваливши цю резолюцію, повинна взяти участь у маніфестації, приєднавши свої почуття до тих, які відчувало все населення губернії та міста [5, арк. 363]. О третій годині ночі засідання миської думи закінчилося.

Що ж сталося на цьому засіданні думи? Характерно, що абсолютна більшість доповідачів від соціалістичних та єврейських національних партій з різних причин та дехто з певними обмовками разом з гласними-українцями підтримали Центральну Раду, її III Універсал та Українські Установчі збори. Але доповідачі від більшовиків не визнавали Центральну Раду як орган влади, а питання про владу в Україні, на їхню думку, повинні були вирішити Українські Установчі збори або з'їзд рад. Кадети ж єдині в Катеринославській міській думі відкрито виступили проти III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів.

Щоб правильно зрозуміти що ж сталося, треба засідання думи 18 листопада порівняти з її засіданням 12 і 14 жовтня з приводу питання про включення Катеринославської губернії до складу України. Тоді після ще більш бурхливого та емоційного обговорення дума не спромоглася навіть ухвалити бодай одну із запропонованих резолюцій. Минув місяць, і ситуація кардинально змінилася. Зрозуміло, що переконання гласних за цей час суттєвих змін не зазнали, а ухвалені ними рішення більше обумовлювалося ситуацією, яка на той час склалася. Власне, ця теза звучала під час виступів та в резолюціях. Радикальна зміна загальнополітичного становища в країні наприкінці жовтня – на початку листопада 1917 р. надало українському національно-визвольному рухові Наддніпрянщини нової якості, він перейшов важливий рубіж.

Центральна Рада як очільник українського народу та інших національностей, що мешкали в Україні, проголосила національну державність. Розпад Російської імперії, що виразно визначилося восени 1917 р., дав можливість її народам здійснити належне їм право на державне самовизначення. Український народ був одним із них. Удруге, якщо не втретє, у своїй історії він зміг реалізувати закладений у ньому державотворчий потенціал.

Щодо позиції Катеринославської міської думи з питання про III Універсал Центральної Ради та Українські Установчі збори, то в ситуації, що склалася, вона була цілком закономірною. Для більшості партійно-політичних сил міста Центральна Рада, з усіх наявних на той час альтернатив, була найприйнятнішою. Міська дума визначила свою позицію. Проте листопад – грудень 1917 р. у Наддніпрянській Україні, і на Катеринославщині також, характеризуються поглибленням протистояння між Центральною Радою та більшовиками в їх боротьбі за владу.

У грудні 1917 – в січні 1918 рр. на більшості території України відбувся перехід влади до більшовиків. Міська дума Катеринослава означеного скликання за весь час перебування більшовиків у владі в місті намагалася протистояти їм, залишаючись вагомим опозиційним силою. Дивним є те, що до кінця свого перебування при владі в Катеринославі (до початку квітня 1918 р.) більшовики так і не розігнали міську думу. Хоча приклад багатьох міст як Росії, так і України свідчить, що вони, як правило, у цьому не вагалися і діяли рішуче. Тому залишається питання, чому Катеринослав став у цьому винятком і чому місцеві більшовики терпіли тут такого опонента.

Бібліографічні посилання

1. **Борщевский В. Я.** Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции / В. Я. Борщевский. – Д., 1962. – Ч. II.
2. **Борщевський В. Я.** Робітники Катеринослава в дні Жовтня / В. Я. Борщевський. – Д., 1961.
3. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник воспоминаний и статей. – [Б. м.], 1927.
4. **Варгатюк П. Л.** Василь Антонович Валявко / П. Л. Варгатюк, А. В. Дольчук. – Д., 1972.
5. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 469, оп. 1, спр. 1.
6. Звезда (Екатеринослав). – 1917.
7. **Мазепа І. П.** Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921: І. Центральна Рада – Гетьманщина. – Директорія. II. Кам'янецька доба / І. П. Мазепа. – Д., 2001.
8. Очерки истории Днепропетровской областной партийной организации / редкол.: И. В. Васильев (пред.) и др. – Д., 1979.
9. **Яценко В. Я.** «Українське питання» в діяльності гласних-кадетів в Катеринославській міській думі восени 1917 р. / В. Я. Яценко // Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр. / редкол.: О. Б. Шляхов (відп. ред.) та ін. – Д., 2014. – Вип. 9. – С. 151 – 161.

Надійшла до редколегії 21.03.2016